

*Dariusz Buksik**
Warszawa

**„Emocjonalno-społeczne uwarunkowania
dojrzałości szkolnej”
Sprawozdanie z sympozjum zorganizowanego przez
Katedrę Psychologii Rewalidacji i Rehabilitacji UKSW,
Warszawa, 9 kwietnia 2008 roku**

W dniu 9 kwietnia 2008 roku w Warszawie na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego odbyło się sympozjum naukowe, poświęcone problematyce uwarunkowań dojrzałości szkolnej. Zwrócenie uwagi na sferę emocjonalno-społeczną w dojrzałości szkolnej jest dzisiaj istotne i powszechnie zauważalne w całym procesie kształtowania prawidłowej osobowości młodego człowieka. Ważne jest ono przede wszystkim w kontekście wprowadzenia obowiązkowego uczenia się już na poziomie dzieci w wieku sześciu lat. Dlatego też szkoła, a przede wszystkim grono pedagogiczne, musi dobrze przygotować się do przyjęcia obowiązku wychowania i kształtowania coraz młodszego pokolenia. W tym procesie istotny staje się element emocjonalno-społecznej dojrzałości szkolnej. Dobrze ukształtowane procesy emocjonalno-społeczne pozwalają dziecku, a później osobie dorosłej pełniej uczestniczyć w życiu społecznym. Bardzo często bowiem widać u dziecka i młodego człowieka zaburzenia w sferze funkcjonowania emocjonalno-społecznego, które utrudniają im prawidłowy rozwój i funkcjonowanie.

Otwarcia sympozjum dokonał prof. dr hab. Kazimierz Jacek Zabłocki, podkreślając doniosłość podjętego zagadnienia nie tylko w płaszczyźnie poszukiwań teoretycznych, ale również odniesień praktycznych dla nauczycieli i wychowawców. Po otwarciu sympozjum słowo wprowadzające zostało wygłoszone przez dziekana Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW, ks. prof. dr. hab. Jana Krokosa, który w swojej wypowiedzi podkreślił konieczność wychowania zarówno

* Ks. dr Dariusz Buksik SDB, adiunkt w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

sfery emocjonalnej, jak również społecznej w młodym człowieku dla jego prawidłowego funkcjonowania w życiu społecznym oraz dojrzałego i odpowiedzialnego ukształtowania osobowości.

Pierwszy referat został wygłoszony przez dyrektora Instytutu Psychologii UKSW, prof. dr. hab. Henryka Gasiuła, na temat: „Właściwości rozwoju emocjonalnego a dojrzałość szkolna”. Autor referatu na początku uporządkował pojęcia, podjęte w referacie, tj. emocje, dojrzałość emocjonalna, dojrzałość osobowa i dojrzałość szkolna dziecka, by potem pokazać warunki wpływu sfery emocjonalnej na dojrzałość szkolną. W dojrzałości szkolnej można uwypuklić trzy istotne i bardzo ważne elementy w tworzeniu się osobowości młodego człowieka. Należy do nich zaliczyć sferę możliwości adaptacji do warunków szkolnych, element promujący, czyli szkołę, oraz jakość adaptacji. W elemencie promującym szkołę ważną osobą jest nauczyciel, z którego dziecko może brać przykład i uczyć się tego, co najlepsze. To nauczyciel powinien podnosić samoocenę dziecka i traktować dziecko jako osobę. Zdaniem autora, jakość adaptacji w szkole wpływa na rozwój dziecka w kierunku nabywania pewnych sprawności, pozwalających dziecku na właściwe funkcjonowanie. Ważnym elementem rozwoju młodego człowieka są emocje. Podstawowe pytanie, które należy zadać w kontekście dojrzałości emocjonalnej, powinno brzmieć: jak emocje odpowiadają za kształtowanie szeroko rozumianej osobowości dziecka? Jak również, czy i w jaki sposób nauczyciel powinien pomóc dziecku w rozwoju sfery emocjonalnej? Trzeba pamiętać, że emocje są związane z całym układem odniesień poznawczych, motywacyjnych i wielu innych. Emocje nie tylko komunikują, co się dzieje w podmiocie, ale przede wszystkim ułatwiają komunikację, kreują i określają jakość relacji. Rozwój emocjonalny jest trudny i skomplikowany. Emocja sama w sobie jest dynamiczna. Źródłem emocji są motywacje. Autor postawił istotne i ważne pytanie: jakie motywacje kierują dziećmi w tym okresie? W tym czasie rozwija się w dziecku przede wszystkim potrzeba przynależenia i afiliacji. Jest to także okres przyjmowania różnicowanej i subiektywnej perspektywy. Dominuje, zdaniem autora referatu, subiektywna perspektywa własna. Później dziecko zaczyna różnicować perspektywę innej osoby. Zaczyna też wyrażać emocje i je rozumieć. Kiedy emocje zaczynają odnosić się do norm społecznych, wtedy można mówić o dojrzałości szkolnej. Kryteria dojrzałości szkolnej charakteryzuje globalność różnicowania, przejście od prostoty do złożoności, przejście od sztywności ku elastyczności, konkretność i abstrakcyjność, egocentryzm i alterocentryzm, dziecko zaczyna się dzielić, występuje tolerancja napięć i konfliktów, zdolność przyjęcia porażki oraz zdolności integracji zewnętrznej i wewnętrznej. Dojrzałość szkolna to sytuacja szkoły i jej miejsce w procesie kształcenia, nauczyciel oraz dziecko. Dopiero interakcje tych trzech elementów tworzą perspektywę dojrzałości szkolnej.

Kolejny referat został zaprezentowany przez dr Elżbietę Marek z Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach. Temat wystąpienia brzmiał: „Obserwacja metodą poznawania rozwoju społeczno-emocjonalnego dziecka na starcie szkolnym”. Rozwój społeczny to integrowanie

się dzieci w grupie społecznej rówieśników oraz kształtowanie się osobowości dziecka w tej grupie. Socjalizacja prowadzi do ukształtowania ról społecznych, standardów wartości i norm społecznego funkcjonowania. Dziecko uczy się przebywać poza domem w oderwaniu od rodziców. Rodzice stają się autorytetami, natomiast rówieśnicy przyjaciółmi. W kontaktach z rówieśnikami zmieniają się relacje z poznawczych na emocjonalne. Rodzą się takie emocje, jak sympatia lub antypatia, chęć bycia z kimś lub chęć uniknięcia kogoś. Dziecko zmienia swoje reakcje emocjonalne przez to, że bawi się bez kontroli dorosłych oraz zależy mu na tym, by dorośli akceptowali jego zachowania. Pojawiają się u dzieci pierwsze konflikty, które są rozwiązywane konstruktywnie, oraz zaczynają one mieć świadomość pełnienia konkretnej roli w grupie. W kontaktach z dorosłymi mamy do czynienia z kontaktem pionowym. Istotnie zmienia się relacja, gdzie dziecko chce być kimś istotnym i ważnym. Dziecko sprawdza, jak dorośli reagują na jego zachowanie w rozwoju emocjonalnym. Zaczyna dostrzegać, jak inni radzą sobie z emocjami oraz umieją kontrolować, jak ich emocje wpływają na innych. Dla rozwoju emocjonalnego ważna jest świadomość emocjonalna, kontrola emocjonalna oraz rozpoznawanie emocji innych osób na podstawie zewnętrznego zachowania. Następnie autorka ukazała badania podjęte przez wielu autorów, poszukujących kryteriów zachowań emocjonalno-społecznych. Opierając się na badaniach Barbary Zakrzewskiej, ukazała wyodrębnione wskaźniki rozwoju społeczno-emocjonalnego. Są nimi chęć i umiejętność nawiązania kontaktu, zaradność, umiejętność przystosowania się, wrażliwość, samokontrola. Pokazała również różne narzędzia potrzebne do badania zachowań emocjonalno-społecznych. Narzędzia takie powinny być wykorzystywane przez nauczycieli, by nauczyć się tego, jak dzieci reagują emocjonalnie. Następnie nauczyć dziecko umiejętności radzenia sobie ze sferą emocjonalności w różnych sytuacjach życiowych. Autorka referatu jest przekonana, że kiedy dziecko pozna i zrozumie swoją emocjonalność, to lepiej będzie funkcjonować w środowisku rówieśników, lepiej będzie przyjmowane przez grupę oraz będzie miało większą zdolność bycia dla innych.

Kolejny referat został zaprezentowany przez mgr Elżbietę Koźniewską z Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej w Warszawie. Temat podjęty w wystąpieniu brzmiał: „Obserwacja samodzielności, aktywności społecznej i umiejętności radzenia sobie w sytuacji konfliktu w badaniu dzieci 6-letnich Skalą Gotowości Szkolnej (SGS)”. Referat był oparty na projekcie badania gotowości szkolnej dla dzieci sześciolletnich w procesie wyrównywania szans szkolnych. Badanie miało na celu dostarczenie rodzicom, nauczycielom oraz osobom pracującym z dziećmi materiału, pozwalającego im lepiej pracować z dzieckiem. Pomóc w tym, by na starcie życia szkolnego każde dziecko miało takie same szanse rozwoju i samodzielnego funkcjonowania. W tworzeniu narzędzia do badania gotowości szkolnej (SGS) zwrócono szczególną uwagę na zadania nauczyciela oraz na poznawanie i rozumienie dzieci. Przede wszystkim sygnalizowano nauczycielom zróżnicowane potrzeby dziecka, troskę o rozwój umiejętności społecznych i potrzeby uczuciowe dzieci, jak również podkreśla-

no potrzebę współpracy z rodzicami. Przez projekt starano się opracować indywidualny plan wspierania rozwoju dziecka, by w ten sposób wyrównać szanse dzieci w gotowości do zadań szkolnych. W projekcie tworzącym SGS przyjęto pojęcie gotowości szkolnej. Ma ona charakter wielowymiarowy wyznaczony przez: zadania rozwojowe; gotowość do uczenia się, która jest wyrażana chęcią zainteresowania; wytrwałość pomimo trudności i osiągnięcia przez dziecko nieznacznych choćby postępów. Gotowość szkolna to pojęcie związane z rozwojem dziecka zarówno w sferze emocjonalnej, jak i społecznej. Zdaniem twórców narzędzia, kryteria gotowości są pochodną systemu edukacji zadań i programów. Badania standaryzacyjne metody zostały przeprowadzone na dużej grupie około 4000 tysięcy dzieci. Arkusz metody składa się z pięciu części: poznawanie świata i siebie, zabawa i nauka w grupie rówieśników, samodzielność w trudnych sytuacjach, podejmowanie zadań i praca pod kierunkiem nauczyciela, przygotowanie do nauki czytania, pisanie, matematyki. Wyodrębnione w narzędziu podskale to: umiejętności szkolne, kompetencje poznawcze, sprawność motoryczna, samodzielność, niekonfliktowość, aktywność społeczna. Autorka ze względu na tematykę sympozjum zasygnalizowała przede wszystkim badania, które dotyczyły podskali samodzielności. Zdaniem autorki wystąpienia, samodzielność jest istotną cechą w procesie przystosowania się dziecka do zadań szkolnych.

Następny referat wygłosiła dr Aldona Kopik z Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach. Temat wystąpienia brzmiał: „Dziecko w społecznej roli ucznia”. Istotną cechą charakteryzującą funkcjonowanie dziecka jest umiejętność przystosowania się społecznego. Rozwój społeczny to proces przystosowania się do grupy oraz akceptacji grupy rówieśniczej. Pierwszą grupą społeczną jest rodzina, a dopiero następną grupa rówieśnicza. To wszystko, co dziecko wyniesie z rodziny, w istotny sposób wpływa na całość jego funkcjonowania. Wejście dziecka do szkoły to poniekąd postawienie go w nowej roli społecznej. Referat był oparty na badaniach przeprowadzonych w 2006 roku na grupie dzieci sześciolatków. Badanie miało na celu określenie gotowości dziecka do zadań szkolnych. Poszukiwano wskaźników, które są istotne w pierwszym okresie adaptacji dziecka do warunków szkolnych. Wskaźnikami tymi są: samodzielność, kontakty koleżeńskie, przestrzeganie norm współżycia w grupie, współdziałanie w grupie, stosunek do siebie oraz stosunek emocjonalny. Autorka prezentacji omówiła kontakty koleżeńskie i współdziałanie w grupie. Pokazała, że te wskaźniki nie tylko są ważne w procesie gotowości do zadań szkolnych, ale wręcz konieczne w prawidłowym funkcjonowaniu szkolnym dziecka.

Referat dr. Józefa Plachy z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego dotyczył wpływu kalectwa na dojrzałość emocjonalno-społeczną u dzieci niewidomych i słabowidzących. Wstępnie określił, jak rozumie pojęcie kalectwa, szczególnie w odniesieniu do dzieci niewidomych i słabowidzących. Na przykładzie ośrodka w Laskach autor przedstawił zachowania dzieci w wieku 6 lat, czyli dzieci w okresie przedszkolnym. Dzieci w tym ośrodku uczone są zachowań społecznych, emocjonalnych i intelektualnych. Zauważa się, że dzieci niewidome

i niedowidzące rozwijają w sobie pozytywną emocjonalność, ale też pojawiają się takie emocje, jak gniew, lęk czy strach. U dziecka niewidomego związki społeczne to przede wszystkim relacje z rodziną, a dopiero potem z grupą rówieśniczą. Działania w grupie odznaczają się otwartością na innych i wzajemnym szacunkiem dla siebie. Dziecko niewidome jest bardzo emocjonalne. Emocjonalność ta jest budowana i kształtowana przede wszystkim w rodzinie, a dopiero potem przez inne grupy społeczne. Niedowidzenie czy też ślepotą nie wiążą się z zaburzeniami emocjonalnymi. W zakresie przystosowania społecznego bardzo często dzieci niewidome są jeszcze odbierane negatywnie. Z badań wynika również, że niektóre osoby niewidome są zaburzone emocjonalnie i społecznie. Autor wskazał, że nie należy oddzielać sfery emocjonalno-społecznej od sfery intelektualnej. Osiągnięcia szkolne poprawiają bowiem relacje społeczne i niwelują zaburzenia emocjonalne, które mogły się pojawić u dziecka.

Wystąpienie dr. Zdzisława Letkiewicza z Wyższej Szkoły Liderów Społecznych i Mediów dotyczyło problematyki emocjonalnej dzieci w okresie intensywnej interioryzacji świata wartości. Na początku wystąpienia autor referatu zasygnalizował filozoficzne, psychologiczne i pedagogiczne podłoże zagadnienia aksjologicznego. W procesie edukacyjnym zagadnienie systemu wartości jest ważne i istotne. Dzisiaj świat wartości jest bardzo często światem zagubionym i niekontrolowanym przez wychowawców. Zdaniem prelegenta, system wartości powinien być wykładany na wszystkich poziomach edukacyjnych. Szkoła powinna zająć się również wychowaniem do systemu wartości, ukazywać świat wartości dziecku już od pierwszych lat szkolnych.

Ostatnie wystąpienie było przygotowane przez magistrantów dr. Wojciecha Brejnaka z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Badania prowadzone pod jego kierunkiem od kilkunastu lat koncentrują się na dojrzałości szkolnej. Prezentacji dokonali studenci psychologii UKSW. Były to komunikaty z badań. Pierwszy został zaprezentowany przez Katarzynę Dąbrowską na temat wpływu środowiska społecznego na poziom dojrzałości szkolnej sześciolatków wychowywanych na wsi i w mieście; drugi komunikat dotyczył porównywania dojrzałości emocjonalno-społecznej jedynaków mieszkających w mieście z jedynakami mieszkającymi na wsi, a przedstawiony został przez Małgorzatę Szymaniak; kolejny komunikat zaprezentowany przez Karolinę Serwan ukazywał emocjonalno-społeczne uwarunkowania dojrzałości szkolnej w relacji jedynacy a posiadający rodzeństwo; czwarty komunikat przedstawiła Maria Chmielewska, a dotyczył on emocjonalno-społecznej dojrzałości szkolnej dzieci pochodzących z rodzin pełnych i niepełnych; piąty referat przedstawiła Magdalena Syska na temat wpływu rozwoju emocjonalno-społecznego na poziom operacyjnego rozumowania i umiejętność dziecięcego liczenia; ostatni komunikat na temat dojrzałości szkolnej a mukowiscydozy przedstawiła Małgorzata Wnuk. W pracy postawiono pytanie, czy choroba ma wpływ na gotowość dziecka do podjęcia nauki w szkole. Prezentacja komunikatów z badań była ciekawym i ważnym wydarzeniem sympozjum. Wszystkie osoby prezentujące komunikaty były studentkami

czwartego i piątego roku Instytutu Psychologii UKSW. Komunikaty były bogate i ukazały wiele aspektów emocjonalno-społecznej dojrzałości szkolnej.

Całość sympozjum zakończyła merytoryczna i burzliwa dyskusja. Sympozjum, jak stwierdzano w kularach, było potrzebnym i ważnym wydarzeniem w poszukiwaniach sfery emocjonalności oraz funkcjonowania społecznego dziecka we współczesnym świecie. Spotkanie pozwoliło uświadomić, że dojrzałość szkolna to gotowość dziecka do rozpoczęcia nauki w szkole, która polega na gotowości dziecka do podjęcia nowych zadań, jak i na zdolności przystosowania się do nieznanego środowiska oraz ogólnie zmienionej sytuacji życiowej. Jednocześnie dojrzałość szkolna to nauczenie dziecka kontroli własnej emocjonalności.